

Analysis of the relationship between bank entrepreneurship and economic growth in Iran

Abstract

Today, banking and financial intermediation is one of the most important economic sectors. Banks and financial and credit institutions facilitate trade and commerce by organizing and directing receipts and payments and promoting markets and economic growth and prosperity. Banks' involvement in Banks ownership, since the banking system is financed in Iran, will have adverse consequences on economic growth and it is not unreasonable to return to existing factors such as corporations. The main purpose of the present study is to investigate the impact of banks' performance as well as Banks ownership on the Iranian economy. The present study is an applied research in terms of purpose-based classification; in terms of method, it is a descriptive-correlational research based on regression analysis using panel data. Historical information is also used to test hypotheses in the present study, so the design of this study is quasi-experimental (post-event). In this study, data on ۲۰ sample banks over a period of ۱۸ years between ۱۳۸۰-۹۷ were analyzed to investigate the relationship between variables to test the research hypothesis. The activity of banks and especially Banks ownership affect economic growth and decrease the economic growth of the country.

Keywords: Bank Performance, Bank Corporate, Economic Growth, Data Panel

تحلیل و بررسی ارتباط بین بنگاه داری بانک ها و رشد اقتصادی ایران

زینب پورصفر (نویسنده مسئول)^۱

علی معصومی نیا^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۱۳

چکیده

امروزه، بانکداری و واسطه‌گری مالی یکی از مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی به شمار می‌آید. بانک‌ها و مؤسسه‌های مالی و اعتباری با سازماندهی و هدایت دریافت‌ها و پرداخت‌ها، امر مبادلات تجاری و بازرگانی را تسهیل کرده و موجب گسترش بازارها و رشد و شکوفایی اقتصادی می‌شوند. گرفتار شدن بانک‌ها در بنگاهداری از آنجا که نظام تأمین مالی در ایران بانک محور است پیامدهای ناگواری بر رشد اقتصادی خواهد داشت و بی‌راه نیست که منشاء رکود اقتصادی موجود به عوامل نظیر بنگاهداری برگردد. هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی تأثیر عملکرد بانک‌ها و همچنین بنگاهداری بانک‌ها در اقتصاد ایران می‌باشد. پژوهش حاضر از لحاظ طبقه‌بندی تحقیق بر مبنای هدف، از نوع تحقیق کاربردی است؛ از نظر روش، پژوهشی توصیفی از نوع همبستگی و مبتنی بر تحلیل رگرسیونی با استفاده از پنل دیتا است. همچنین در تحقیق حاضر برای آزمون فرضیه‌ها از اطلاعات تاریخی استفاده می‌شود، بنابراین طرح این پژوهش از نوع پیمایشی است. در این پژوهش اطلاعات مربوط به ۲۰ بانک نمونه در دوره زمانی ۱۸ ساله بین سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۹۷ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت تا ارتباط بین متغیرها برای آزمون فرضیه تحقیق بررسی شود. نتایج حاکی از آن است که فعالیت بانک‌ها و بالأخص بنگاهداری بانک‌ها بر رشد اقتصادی تأثیر گذار است و باعث کاهش رشد اقتصادی کشور می‌شود.

واژه‌های کلیدی: عملکرد بانک، بنگاهداری بانک، رشد اقتصادی، پنل دیتا

^۱ دانشجوی دکتری اقتصاد پولی، دانشگاه عدالت، تهران، ایران.

zeynabpoursafar@gmail.com

^۲ دانشیار رشته اقتصاد، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

masuminia_ali@yahoo.com

امروزه، بانک‌داری و واسطه‌گری مالی یکی از مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی به شمار می‌آید. موضوع مهم در این حوزه بنگاهداری بانک‌ها می‌باشد. بنگاهداری و حرکت بانک‌ها به سمت بنگاهداری مقوله‌ای فراگیر و جهانی شده است. این پدیده خاص ایران نبوده و در کشورهای مختلف درجاتی از بنگاهداری از طرف مقام ناظر پولی برای بانک‌ها پذیرفته شده است. بنگاهداری اساساً به تملک سهام شرکت‌ها و شرکت‌داری بانک‌ها اطلاق می‌شود. گرفتار شدن بانک‌ها در بنگاهداری از آنجا که نظام تأمین مالی در ایران بانک محور است پیامدهای ناگواری بر رشد اقتصادی خواهد داشت و بی‌راه نیست که منشاء رکود اقتصادی موجود به عوامل نظیر بنگاهداری برگردد. طبق آمار در ایران سهم بانک از تأمین مالی حدود ۹۰ درصد است و حدود ۱۰ درصد نیز به بازار سرمایه و سرمایه‌گذاری خارجی اختصاص دارد. امروزه بنگاهداری برای بانک‌ها بسیار سودآور شده است، به گونه‌ای که بانک‌ها از وظایف اصلی خود فاصله گرفتند. هرگونه تصمیم‌گیری و خط‌مشی‌گذاری که منجر به استفاده از منابع بانک‌ها در جهت تأمین مالی شرکت‌های مرتبط به بانک یا شرکت‌های مرتبط با سهام‌داران بانک می‌شود، پدیده بنگاهداری بانک‌ها نامیده می‌شود (شریف مقدسی، ۱۳۹۶). به اعتقاد بسیاری از محققان، یکی از علت‌های ایجاد رشد اقتصادی، منابع مالی است که از طرف بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری به سمت فعالیت‌های مولد و اقتصادی سرازیر می‌شود، اما سوال اصلی پژوهش حاضر بررسی این موضوع می‌باشد که آیا بنگاهداری بانک‌های کشور می‌تواند سبب رشد اقتصادی گردد یا خیر؟ به همین دلیل، پژوهش حاضر با هدف بررسی تاثیر بنگاهداری بانک‌ها و همچنین عملکرد بانک‌ها در اقتصاد ایران و ارائه راه‌های برون‌رفت از مشکلات آن اجرا شده است.

استراتژی‌های سرمایه‌گذاری بانک‌ها به عنوان معیاری برای ایجاد چشم‌اندازهای بلندمدت بهینه در جهت افزایش تولیدات محسوب می‌شود. بانک‌ها به عنوان مهمترین واسطه‌گرهای مالی از اصلی‌ترین ارکان اساسی سیستم مالی اقتصاد به حساب می‌آیند و نقش بسیار مهمی در ارائه خدمات متنوع مالی و اعتباری، جذب و هدایت نقدینگی و ایجاد توسعه اقتصادی دارند. در این راستا، وظیفه اصلی سیستم بانکی واسطه‌گری مالی شناخته می‌شود، اگرچه مطابق با دستورالعمل‌ها و آیین‌نامه‌های بانک مرکزی اجازه فعالیت‌های دیگر نیز نظیر سرمایه‌گذاری در شرکت‌های تجاری به بانک‌ها داده شده است. این مجوز باعث پدید آمدن فعالیت‌هایی می‌شود که با نام "بنگاه‌داری بانک‌ها" شناخته شده‌اند (مقدسی و همکاران، ۱۳۹۶). به بیانی دیگر بانک‌ها می‌توانند نسبتی از سرمایه خود را به بنگاهداری اختصاص دهند. این مجوز را قانونگذار و مقام ناظر به بانک‌ها داده

است. محیط حقوقی ناظر بر این موضوع، قانون پولی و بانکی، قانون عملیات بانکی بدون ربا، قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور، قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور، قوانین بودجه و بخشنامه‌های بانک مرکزی است. بنگاهداری بانک‌ها بر اساس قانون بانک مرکزی دارای حد و حدودی است؛ بر اساس ماده ۳ دستورالعمل سرمایه‌گذاری در اوراق بهادار بانک مرکزی ج.ا.ا، مؤسسه اعتباری موظف است حداکثر ظرف مدت سه سال از زمان لازم‌الاجرا شدن قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور، سهام تحت تملک خود و شرکت‌های تابعه در بنگاه‌هایی که فعالیت‌های غیربانکی انجام می‌دهند را واگذار نماید. همچنین بر طبق ماده ۱۶ و ۱۷ قانون رفع موانع تولید سود بانکها و مؤسسات اعتباری که منشأ آن فعالیت‌های غیربانکی شامل بنگاه داری و نگهداری سهام باشد در سال ۱۳۹۵ با نرخ بیست و هشت درصد (۲۸٪) مشمول مالیات می‌شود. پس از آن، هر سال سه واحد به درصد نرخ مذکور افزوده می‌شود تا به پنجاه و پنج درصد (۵۵٪) برسد (بانک مرکزی ج.ا.ا، ۱۳۹۸).

در سال‌های اخیر از بنگاهداری بانک‌ها انتقاد زیادی شده است و حجم این انتقادات با کاهش مستمر قدرت وام‌دهی بانک‌ها شدت بیشتری گرفته است. ریشه‌های نگاه منفی به پدیده سرمایه‌گذاری بانک‌ها را می‌توان در مسائل مختلفی جستجو کرد. مشخص است که مشکلات مالی شرکت وابسته یک بانک، مشکلات مالی بانک تعبیر شده و فرایند اعتبارسنجی در تامین مالی مختل می‌شود. چنین اختلالی در تخصیص منابع مالی، منجر به کاهش سطح کارایی اقتصاد کلان و بنابراین رشد اقتصادی و رفاه کمتر می‌شود. این موضوع در کنار کاهش سطح سلامت نظام بانکی، مثلاً افزایش سطح تسهیلات غیرجاری، کاهش سودآوری و غیره قرار می‌گیرد (توآ و یوین^۲، ۲۰۱۷). از طرف دیگر، پدیده سرمایه‌گذاری بانک‌ها را نمی‌توان الزاماً پدیده‌ای منفی تلقی کرد. مهمترین کانال تاثیر مثبت این پدیده در اقتصاد کلان، می‌تواند کاهش مخاطرات اخلاقی قراردادهای به علت متقارن‌تر بودن اطلاعات میان تسهیلات‌گیرنده و بانک باشد (وانگ و همکاران^۳، ۲۰۱۷). این نوع نگاه مثبت و منفی باعث شده است که در دستورالعمل بازل ضریب ریسک بالایی برای این گونه پدیده‌ها در نظر گرفته شود. البته، نکته قابل‌تامل آن است که نگاه منفی به پدیده سرمایه‌گذاری باعث نشده است که این دستورالعمل مستقیماً بانک‌ها را از سرمایه-

۱- شایان ذکر است بنگاهداری با نگهداری دارایی‌های ثابت بانک متفاوت است؛ در مورد دارایی‌های ثابت بر اساس بخشنامه نظارتی به شماره ۹۴/۶۲۱۴۷ مورخ ۱۳۹۴/۳/۱۱ بانک مرکزی، بانک‌ها و سایر مؤسسات اعتباری مکلف شده‌اند ظرف مدت سه سال از تاریخ ابلاغ، حداقل هر سه سال ۳۳ درصد از مزاد دارایی‌های ثابت خود را تا رسیدن به حد مقرر (۷۵ درصد) واگذار نمایند. این بخشنامه به استناد قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر صادر شده است. موضوع و مسئله اصلی پژوهش حاضر بنگاهداری بانک می‌باشد لذا به این بحث ورود نکرده ایم.

۲ - Thoa, T.T.K., Uyen, N.T.U.

۳ - Ming-Chang Wang, Yu-Jia Ding, Hsin-Chieh Chiang

گذاری منع کرده و یا سقف مشخصی را برای این نوع فعالیت‌ها در نظر گیرد، بلکه در عوض به فراهم کردن سرمایه لازم به منظور پوشش ریسک حضور بانک‌ها در این فعالیت‌ها تاکید می‌شود. البته در این دستورالعمل سایر سرمایه‌گذاری‌های بورسی هم دارای ضرایب ریسک بالایی هستند و عملاً سهامداران بانک‌ها مجبور می‌شوند از سرمایه‌گذاری‌های بورسی پرهیز کرده یا منابع لازم برای پوشش ریسک سپرده‌گذاران فراهم کنند. حال بنگاهداری بانک‌ها از جنبه‌هایی نظیر سودآوری، کیفیت دارایی، نقدینگی و کفایت سرمایه پدیده‌ای مثبت و از بعد واسطه‌گری مالی (نسبت درآمدهای بهره‌ای به درآمد ناخالص) پدیده‌ای منفی است (چن و همکاران^۱، ۲۰۱۳). امروزه سرمایه‌گذاری بانک‌ها در کشورهای پیشرفته صنعتی درحقیقت به عنوان رهگشا، مشاور حرفه‌ای و متخصص افزایش منابع مالی شرکت‌ها و جمع‌آوری و تبادل اطلاعات لازم برای مشتریان خود می‌باشند و از این رو بانک‌ها در موضوعات استراتژیک از قبیل: توسعه، جذب مشارکت، انتشار و فروش سهام، ادغام، انتقال و تبدیل بنگاه‌های اقتصادی، تملک و سایر معاملات ذیربط از مراکز مهم و تخصصی مشاوره‌ای به شمار می‌روند (فامیو^۲، ۲۰۱۹).

عمده پژوهش‌های انجام شده به ویژه در داخل کشور توجه خود را به سواآوری و ارزیابی عملکرد بانک‌ها معطوف کرده اند؛ به عبارتی اکثر پژوهش‌های داخلی به بررسی سواآوری، نقدینگی، ارزیابی ریسک بانک‌ها پرداخته اند و تاثیر بنگاهداری و عملیات بانکی بر بخش عمومی و مردم و به بیان دیگر رشد اقتصادی مورد بررسی و ارزیابی قرار نگرفته است. لذا مسئله‌ای که در پژوهش حاضر مطرح شده است، تاثیر بنگاهداری بانک‌ها بر رشد اقتصادی کشور است. با بررسی این موضوع گامی در جهت پر کردن خلاء تحقیقاتی موجود در این زمینه برداشته خواهد شد و همچنین زمینه تحقیقات بعدی با توجه به نتیجه حاصل از پژوهش حاضر نیز فراهم می‌شود.

مبانی نظری

بنگاهداری بانک‌ها

در پی بحران مالی آمریکا در سال ۲۰۰۸، مقررات جدیدی در آمریکا وضع شد که در میان آنها، قانون ولکر، به فعالیتهای بانک‌ها می‌پرداخت. آنچه مهم است، منع بانک‌ها از فعالیتهای داری ریسک بالا است. این قانون ربطی به معامله کردن بانک‌ها ندارد. آنچه می‌گوید این است که نمی‌توانید با پول مردم، که توسط دولت تضمین شده است، و پول دولت وارد فعالیتهایی شوید که

۱ - Chen, L.; Luo, J. and Liu, H

۲ - Fumio

ممکن است منجر به از دست رفتن سرمایه تان شود. این کار را باید به بانکهای سرمایه گذاری واگذار کنید. به عبارت دیگر، مسئله، جدا کردن بانکهایی است که بالقوه تهدیدی برای پول مالیات دهندگان محسوب می‌شوند، از بانکهایی که مانند کسب و کار خصوصی می‌توانند در انتظار سود بالا ریسک بالا بپذیرند. لازم به ذکر است برخی از مصادیق بنگاهداری ضروری و اجتناب‌ناپذیر بوده و اگر حدود بنگاهداری طبق قوانین و مقررات جاری کشور رعایت شود، موضوع پریسک و مشکل‌سازی برای سیاست‌های پولی و بانکی کشور نیست. بررسی دقیق موضوع بنگاهداری بانک‌ها به بررسی بستر قانونی و مقرراتی بانک‌ها برای ورود به بنگاهداری و سرمایه‌گذاری نیاز دارد؛ به استناد بند ۳ ماده ۳۴ قانون پولی و بانکی مصوب سال ۱۳۵۱، بانک‌ها به خرید سهام و مشارکت در سرمایه‌گذاری یک یا چند شرکت و خریداری اوراق بهادار به حساب خود به میزانی در محدوده تعیین‌شده بانک مرکزی مجاز شده‌اند. از این ماده قانونی مستفاد می‌شود که قانون‌گذار، اجازه ورود به بحث سرمایه‌گذاری و مشارکت در سهام را به بانک‌ها اعطا کرده است؛ همچنین بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، قوانینی در زمینه بانکداری بدون ربا تعیین و مصوب شد که در این میان، بند ۲ ماده ۲ این قانون به موضوع سرمایه‌گذاری بانک‌ها اشاره کرده است و بیان داشته که تعیین رشته‌های مختلف سرمایه‌گذاری و حدود مشارکت در حد مصوب برای طرح‌های سرمایه‌گذاری در اختیار بانک مرکزی است. براساس این موارد آیین‌نامه‌ای تدوین شده و در آن انواع سرمایه‌گذاری همچون سرمایه‌گذاری مستقیم تعریف شده است که در این رابطه می‌توان گفت تعریف سرمایه‌گذاری مستقیم تأمین سرمایه لازم برای طرح‌های تولیدی و عمرانی انتفاعی از سوی بانک‌ها بدون مشارکت اشخاص حقیقی و حقوقی غیربانکی است که در این میان شرط کلی برای سرمایه‌گذاری بانک‌ها وجود دارد و سرمایه‌گذاری در تولید اشیای تجملی و مصرفی غیرضروری، امکان‌پذیر نیست. بنابراین بنگاهداری و مشارکت در سرمایه‌گذاری در قانون عملیات بانکداری بدون ربا و در قانون پولی و بانکی آمده و براساس این موارد، بانک مرکزی حدود را تعیین کرده است. براساس مقررات موجود بانک‌ها، نمی‌توانند بیش از ۴۰ درصد سرمایه پایه خود را به مشارکت یا بنگاهداری اختصاص دهند و این نسبت‌ها از سوی بانک مرکزی برحسب شرایط اقتصادی و مسائل گوناگون مورد بازنگری و بررسی قرار می‌گیرد. با این تفاسیر می‌توان مدعی شد که بانک‌ها برای ورود به بنگاهداری و مشارکت، مجوزهای قانونی را دارا هستند.

بررسی حدود بنگاهداری بانک‌ها در ایران

برای بیان حدود بنگاهداری بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیر بانکی در ایران، باید ابتدا به بند ۳ از ماده ۳۴ قانون پولی و بانکی کشور (مصوب ۱۸ تیرماه ۱۳۵۱ و اصلاحات پس از آن) توجه نمود. در این ماده تأکید شده است که: انجام عملیات زیر برای بانک‌ها ممنوع است:

خرید و فروش کالا به منظور تجارت.

معاملات غیر منقول جز برای بانک‌هایی که هدف آن‌ها انجام معاملات غیر منقول است.

خرید سهام و مشارکت در سرمایه یک یا چند شرکت و یا خرید اوراق بهادار داخلی یا خارجی به حساب خود به میزانی بیش از آنچه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به موجب دستورها یا آیین‌نامه‌های خاص تعیین خواهد کرد.

اعطای اعتبار به اعضای ارکان خود و مؤسساتی که اعضای مزبور در آن ذینفع‌اند و سایر اشخاص حقیقی یا حقوقی بیش از آنچه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به موجب دستورها یا آیین‌نامه‌های خاص تعیین خواهد کرد.

اعطای اعتبار به اعضای ارکان یا رؤسای ادارات و بازرسان بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مگر با رعایت آیین‌نامه‌ای که در این مورد به تصویب شورای پول و اعتبار خواهد رسید.

انتشار اوراق دیداری در وجه حامل (ربیع زاده، ۱۳۹۳، ص ۳۷).

پیشینه پژوهش

مظاهری و همکاران (۱۳۹۸) پژوهشی با هدف بررسی تاثیر مقررات حاکم بر نوع فعالیت‌های غیربانکی و بنگاهداری بانک‌ها بر عملکرد صنعت بانکداری در کشورهای در حال توسعه در بازه زمانی سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۲ را انجام دادند. در این راستا اثرات محدودیت فعالیت‌های غیربانکی و بنگاهداری بانک‌ها بر کفایت سرمایه آنها اندازه‌گیری می‌شود. برای تحلیل داده‌های پژوهش به دلیل وجود مسئله درون‌زایی متغیرها از مدل داده‌های تابلویی پویا، روش تخمین زن‌های گشتاورهای تعمیم‌یافته استفاده شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد وضع محدودیت‌های سخت‌گیرانه بر فعالیت بانک‌ها در حوزه بازار سرمایه و بیمه تاثیر معناداری بر نسبت کفایت سرمایه بانک‌ها ندارد. به علاوه، هرچقدر سخت‌گیری در مورد فعالیت بانک‌ها در حوزه املاک و مستغلات بیشتر شود، نسبت کفایت سرمایه به‌طور معناداری بهبود می‌یابد. در مقابل، افزایش سخت‌گیری در حوزه فعالیت‌های مالی غیربانکی به‌طور کلی اثر منفی بر نسبت کفایت سرمایه دارد. همچنین، افزایش شدت سخت‌گیری در خصوص فعالیت بنگاهداری بانک‌ها، اثر منفی بر نسبت کفایت سرمایه دارد.

مدنی زاده و همکاران (۱۳۹۶) پژوهشی تحت عنوان "حقایقی از روابط بین بنگاه و بانک: شواهدی از داده‌های شرکت‌های بورسی در ایران" را انجام دادند. در این پژوهش از اطلاعات شرکت‌های بورسی در خصوص بانک‌های اعتباردهنده‌شان برای بازه زمانی ۱۳۹۳-۱۳۸۶ استفاده شده است. با بکارگیری این داده‌ها رابطه بانک و بنگاه تبیین شده و عوامل موثر بر شاخص‌های منتخب رابطه بانک و بنگاه (سهم بانک غالب، تعداد بانک‌های اعتباردهنده، شاخص تمرکز، سهم بانک‌های خصوصی، و تعداد سال‌های همکاری با بانک غالب) بررسی شدند. بر اساس یافته‌های پژوهش، شرکت‌هایی با ریسک نقدینگی کمتر و نسبت‌های مالی مطلوب‌تر، به اعتبارات با کیفیت بهتر و هزینه کمتر دسترسی دارند. از طرف دیگر، نتایج تحلیل رگرسیون‌ها نشان می‌دهد که سهم بانک‌های خصوصی در تسهیلات شرکت‌هایی که از نظر نقدینگی در شرایط مناسبی قرار ندارند، بیشتر است.

سسلیک و گجک ۱ (۲۰۱۹) به بررسی کنترل فساد، سرمایه‌گذاری بین‌المللی و رشد اقتصادی پرداختند. در این مطالعه با استفاده از نظریه اقتصادی رشد درون‌زا، اثرات فساد مطالعه شده است. در این مطالعه آن‌ها بیان نمودند که رشد اقتصادی با عدم اطمینان ناشی از فساد مختل می‌شود. رشوه برخلاف مالیات، غیرقابل پیش‌بینی است و تحریف در استفاده اختیاری و نامشخص از قدرت دولت، هزینه‌هایی هستند که به سرمایه‌گذاری را فعالیت‌های غیرمولد تحمیل می‌کند. روش مورد استفاده در این پژوهش از پژوهش رگرسیون تعمیم یافته (GMM) جهت بررسی ۱۴۲ کشور در دوره ۱۹۹۴-۲۰۱۴ استفاده شده است. نهایتاً در پایان این پژوهش نشان داده شد که فساد به طور مستقیم مانع از رشد اقتصادی به وسیله ممانعت از سرمایه‌گذاری می‌شود. روش‌شناسی پژوهش

این تحقیق از نظر تئوری، در حیطه تحقیق‌های اثباتی اقتصادی قرار می‌گیرد. اجرای تحقیق به صورت قیاسی - استقرایی انجام گرفته است. هم‌چنین با توجه به این که این تحقیق در پی اثبات وجود رابطه بین متغیرهای تحقیق می‌باشد، تحقیق حاضر در دسته تحقیق‌های همبستگی می‌باشد. از نظر نوع زمان انجام تحقیق، این تحقیق پس‌رویدادی است. در تحقیق پس‌رویدادی تحقیقگر به دنبال کشف و بررسی روابط بین عوامل و شرایط خاص که قبلاً وجود داشته یا رخ داده با استفاده از مطالعه نتایج حاصل از آن‌ها است. بنابراین، متغیر وابسته و مستقل هر دو در گذشته رخ داده‌اند و بر همین مبنا این نوع تحقیق را غیرآزمایشی (تجربی) یا پس‌از وقوع (پس‌رویدادی) می‌نامند. داده‌های تحقیق نیز از نوع داده‌های ترکیبی می‌باشند. پژوهش حاضر از بعد هدف، از نوع توصیفی و تحلیلی است، از بعد فرآیند نوع پژوهش کمی است، یعنی با یک نگرش

عینی به گردآوری و تحلیل داده‌های کمی می‌پردازد. از بعد منطق، یک پژوهش استقرایی است، یعنی درصدد طراحی یک الگوی اقتصادسنجی بر اساس مشاهدات تجربی و گردآوری داده‌های کمی است و از بعد نتیجه پژوهش، یک پژوهش کاربردی است، یعنی در پی حل یک مشکل خاص است. برای بررسی و برآورد کلی از تحلیل ترکیبی استفاده شده است.

جامعه آماری

به منظور آزمون فرضیات تحقیق از داده‌های مالی طبقه بندی شده و حسابرسی شده بانک‌های فعال در کشور که داده‌های آن‌ها در دسترس است، طی بازه زمانی ۱۸ ساله (۱۳۹۷-۱۳۸۰) استفاده شده است^۱. جامعه آماری متشکل از بانک‌های بورسی و بانک‌هایی است که اطلاعات آن‌ها در دسترس است. بانک‌های منتخب در این تحقیق ۲۰ بانک، شامل بانک‌های اقتصادنویین، پاریسان، پاسارگاد، ملت، کارآفرین، تجارت، صادرات، سینا، انصار، حکمت ایرانیان، خاورمیانه، ایران‌زمین، گردشگری، سامان، دی، سرمایه، قوامین، پست‌بانک، شهر و آینده است.

روش و ابزار گردآوری داده‌ها

با توجه به تجربی بودن تحقیق، برای رد یا تایید فرضیات و جمع‌آوری داده‌ها و متغیرهای تحقیق از منابع متعددی چون گزارشات سالانه سازمان بورس اوراق بهادار تهران، بانک اطلاعاتی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، سایت مرکز آمار ایران، اداره آمار اقتصادی، دایره آمار صنعتی و صورتهای مالی بانک‌ها موجود در سایت کدال استفاده شده است. در ادامه با استفاده از نرم افزار **Excel** محاسبات اولیه متغیرها، دسته بندی متغیرها جهت انجام آزمون انجام خواهد گرفت. تحلیل اطلاعات و آزمون فرضیه بر اساس الگوهای اقتصادسنجی و با استفاده از نرم افزار **Eviews** صورت می‌گیرد. متغیرهای اصلی تحقیق بررسی ویژگیهای آماری سری‌های زمانی از جمله پایایی آنها انجام، سپس مدل تحقیق با استفاده از روش داده‌های تخمین زده خواهد شد.

شایان ذکر است در مواردی که داده‌های موجود در این بانک‌های اطلاعاتی ناقص باشد، سایت اینترنتی مدیریت پژوهش، توسعه و مطالعات اسلامی سازمان بورس اوراق بهادار (وبسایت www.rdis.ir) مراجعه شد.

مدل رگرسیونی و شیوه اندازه‌گیری متغیرهای پژوهش

۱- با توجه به تعداد کم بانک‌های فعال در کشور، که داده‌های آن‌ها نیز در دسترس باشد، در این پژوهش بازه زمانی بلند مدت در نظر گرفته شده و از سال ۱۳۸۰ مورد بررسی قرار گرفته است. لازم به ذکر است قبل از سال ۱۳۸۰ تعداد بانک‌هایی که داده‌های آن‌ها در اختیار عموم باشد بسیار اندک بوده لذا بازه زمانی قبل از سال ۱۳۸۰ مدنظر قرار نگرفته است.

در پژوهش حاضر از رگرسیون غلتان^۱ بهره گرفته شده است. رگرسیون غلطان یک روش برای برآورد پارامترهای مدل در بازه های منظمی از داده هاست و معمولاً در داده هایی با ساختار سری زمانی یا مقطعی به کار می رود فرض کنید کل بازه زمانی مورد نظر شامل ۱۰۰۰ مشاهده باشد در روش رگرسیون غلتان، مدل مورد نظر را برای بازه ای شامل N مشاهده اول یا آخر برآورد کرده و سپس بازه مذکور را M گام به جلو برده و مجدداً مدل را برآورد می کنیم و این فرآیند را آنقدر ادامه می دهیم تا به انتها یا ابتدای کل بازه یعنی مشاهده اول یا آخر برسیم.^۲

متغیرهای وابسته

تولید ناخالص داخلی (GDP)

شاخص تولید صنعتی^۳ (IIP)

متغیرهای مستقل (Y)

نسبت وام های اعطایی به دارایی (RLA)

این نسبت حاصل تقسیم وام های اعطایی به کل دارایی بانک می باشد.

لگاریتم دارایی (LNASSET)

این شاخص، لگاریتم طبیعی کل دارایی های بانک می باشد. که نشان دهنده اندازه بانک می باشد.

نسبت تسهیلات غیر جاری به سرمایه پایه (RNCFBC)

برای سنجش ریسک بانک از نسبت تسهیلات غیر جاری به سرمایه پایه استفاده می کنیم. این نسبت حاصل تقسیم کل تسهیلات

غیر جاری بانک به سرمایه پایه می باشد.

نسبت سرمایه گذاری بانک ها در شرکت ها به سرمایه پایه (RBICBC)

نسبت سرمایه گذاری بانک ها در شرکت های وابسته به سرمایه پایه بانک ها می تواند مؤید بنگاهداری می باشد

کفایت سرمایه (CA)

این متغیر برابر است با نسبت سرمایه پایه به دارایی های ریسک های پذیر

۱ - Rolling Regression

۲- برای برآورد مدل به روش رگرسیون غلتان به سایت WWW.EVIEWS.COM رفته و از آنجا در قسمت Add-in برنامه را با عنوان Roll دانلود و نصب نمایید. پس از نصب دو گزینه simple rolling regression و advanced rolling regression هر دو برای برآورد رگرسیون غلتان مناسب هستند ولی گزینه دوم جامع تر است.

۳ -Index of Industrial production

متغیر های کنترلی (Control)

نسبت بدهی به دارایی (RDA)

نشان می‌دهد چه میزان از دارایی‌های یک شرکت از طریق بدهی‌ها تأمین مالی شده است. به عبارتی میزان به کارگیری اهرم مالی یا بدهی را نشان می‌دهد.

متغیر مجازی نوع بانک (BT)

برای تعریف این متغیر برای بانک‌های شبه‌دولتی (ملت، تجارت، صادرات، پست بانک) عدد یک و برای شانزده بانک باقی‌مانده عدد صفر را مدنظر قرار دادیم.

متغیر مجازی تحریم اقتصادی (ES)

با توجه به موضوع پژوهش، تحریم های مالی و اقتصادی مدنظر قرار گرفته است. لذا عمده ترین تحریم های مالی اقتصادی علیه کشور از سال ۲۰۱۰ بوده است^۱ که در این پژوهش معادل سال ۱۳۹۰ در نظر گرفته شده است.

بدهی دولت به بانک ها (lnGDB)

در ادامه به بیان مدل رگرسیونی پژوهش که بر اساس تحقیقات پیشین برآورد شده است پرداخته می‌شود، لازم به ذکر است تحقیقات پیشین عمدتاً به بررسی بنگاهداری بانک و فعالیت بانک بر سودآوری و عملکرد بانک ها پرداخته اند و تاثیر فعالیت های بانکی و بنگاهداری بر کل اقتصاد مورد بررسی قرار نگرفته است و به نوعی به این مهم توجه نشده است؛ لذا در این پژوهش با توجه به معیار های مهم بانکی (فعالیت های بانکی) مورد استفاده در پژوهش های پیشین و بنگاهداری بانک ها، به این مهم پرداخته شده و مدل ذیل برآورد گردیده است.

$$EG_{it} = \beta_0 + \sum_{k=1}^n \beta_{1,k} Y_{i,k,t} + \beta_{2,k} Control_{i,k,t} + \epsilon_{it}$$

اندیس i نشان دهنده بانک و اندیس t نشان دهنده سال (دوره زمانی) می باشد.

β_0 : عرض از مبدا

β : بردار سطری ضرایب شیب رگرسیون ها

ε: بیانگر جمله خطا

EG نشان دهنده رشد اقتصادی می باشد که بر اساس دو معیار الف) تولید ناخالص داخلی و ب) شاخص تولید صنعتی محاسبه شده است، لذا مدل برآوردی به دو مدل تفکیک و برازش شده است:

فرضیه ۱-۱: عملکرد بانک ها و بنگاه داری بانک ها بر تولید ناخالص داخلی تاثیر منفی دارد.

$$GDP_{it} = \beta_0 + \sum_{k=1}^n \beta_{1,k} Y_{i,k,t} + \beta_{2,k} Control_{i,k,t} + \epsilon_{it}$$

فرضیه ۱-۲: عملکرد بانک ها و بنگاه داری بانک ها بر شاخص تولید صنعتی تاثیر منفی دارد.

$$IIP_{it} = \beta_0 + \sum_{k=1}^n \beta_{1,k} Y_{i,k,t} + \beta_{2,k} Control_{i,k,t} + \epsilon_{it}$$

سایر متغیرهای مورد بررسی پیش تر تشریح شده اند.

آمار توصیفی داده ها

آمار توصیفی متغیرهای تحقیق برای ۲۰ بانک در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱

آمار توصیفی متغیرهای تحقیق در بانک های نمونه

متغیرها	نماد	ت	م	از	چو	کش	حد	حد
		ع	یا	۶	لگ	ید	اقل	حد
		د	ز	را	ی	گی	۳	حد
		ا	گ	ف	۱	۲	۴	حد
		د	ین	مع	۱	۲	۳	حد
				یار	۱	۲	۳	حد
تولید	GDP	۱	۰	۰	۲۰۲	۸۰۵۷	۰	۰

۱- Skewness

۲- Kurtosis

۳- Minimum

۴- Maximum

۷	۰۷		۸	۰۴	،	۰۳	۸		ناخالص داخلی
	-				۰				
					۲				
۰،۱	۰،		۰،۶	۰،	،	۰،	۱	IIP	شاخص
۳۹	۱۴	۱،۵۶	۶	۰،۶	،	۰،	۸		ص
	-۳				۰	۳			تولید
					۱				صنعتی
۰،۸	۰،		۰،۷	۰،	،	۰،	۳	RLA	نسبت
۷	۰،	۱،۰۶	۳	۱۷	،	۵۶	۶		وام‌ها
	۸				۵		۰		ی
					۱				اعطایی
					۱				به
					۵				دارایی
۲۲،	۱۴		۰،۴	۰،	۱	۱۹	۳	LNA SSE T	لگاریتم
۳۷	،۶	۰،۲۴	۴	۶۸	،	،۳	۶		تم
	۸				۲	۸	۰		دارایی
					۵				
۹،۳	۰		۱،۱	۱،	،	۰،	۳	RNC FBC	نسبت
۹		۴،۴۵	۹	۲۷	،	۹۸	۶		تسهیل
					۹		۰		ت غیر
					۱				جاری

		به سرمایه پایه								نسبت سرمایه گذار ی بانکه ه			
۱,۸	۰,۰۱	۶,۲۷	۲,۰۸	۱,۰۷۵	۰,۰۳۲	۰,۰۳۹	۳,۰۶۰	RBI CBC		۱	در شرک تها	به سرمایه پایه	
۰,۱۸	۰,۰۳	۰,۴۷	۰,۳۵	۰,۰۳۹	۰,۰۰۹	۰,۰۱۴	۳,۰۶۰	CA		۸	کفایت سرمایه		
۱,۵۵	۰,۰۸	۸,۶۷	۲,۰۱	۰,۰۱۷	۰,۰۰۸	۰,۰۸۴	۳,۰۶۰	RDA		۵	نسبت بدهی به دارایی		

۸,۰۰۷	۰	۷,۰۸۱	۱,۰۶۷	۱,۰۳۶	۷,۰۹۴	۷,۰۶۱	۳,۰۶۰	lnGD B	بدهی دولت به بانکها
۰,۰۸۷	۰	۶,۰۸۸	۲,۰۹۱	۰,۰۱۹	۰,۰۰۶	۰,۰۰۹	۱,۰۰۸	BT	نوع بانک
۱	۰	۱,۰۷۲	۰,۰۶۴	۰,۰۵۱	۰,۰۰۳	۰,۰۳۷	۱,۰۰۸	ES	تحریم اقتصاد ی

ماخذ: یافته های تحقیق

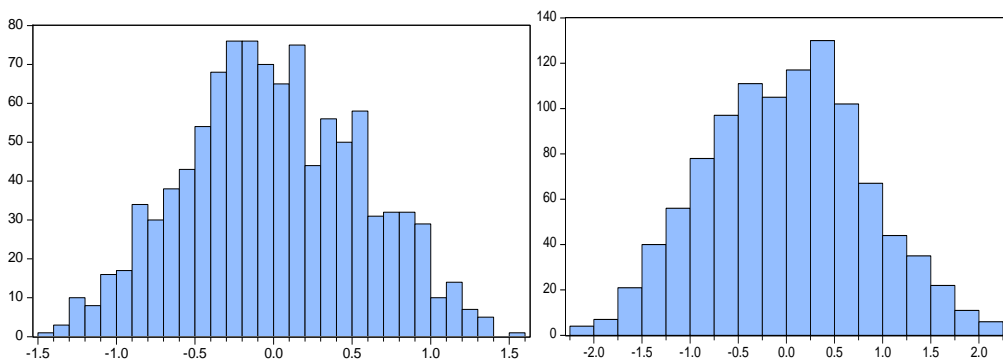
با توجه به آماره توصیفی، می توان شاخص های بالا را به شاخص های مرکزی و پراکندگی و سایر شاخص ها تقسیم نمود.

آزمون های پیش فرض رگرسیون

آزمون نرمال بودن خطاها

یکی از مفروضات در نظر گرفته شده در رگرسیون، داشتن توزیع نرمال خطاها، با میانگین صفر می باشد. بدیهی است در صورت

عدم برقراری این پیش فرض، نمی توان از رگرسیون استفاده کرد

نمودار ۱. باقیمانده‌های مدل‌های تحقیق

همبستگی بین متغیرها

همبستگی بین متغیرهای پژوهش با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون بررسی می‌شود که در واقع ریشه دوم ضریب تعیین در برازش مدل‌های رگرسیون تک متغیره است. آزمون همبستگی بین متغیرها در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲

ماتریس همبستگی پیرسون برای متغیرهای کمی تحقیق

Covariance Analysis: Ordinary

Sample: ۱۳۸۰ ۱۳۹۷

Included observations: ۳۶۰

متغیر	GD P	IIP	RL A	LNASS ET	RNCF BC	RBIC BC	CA	RD A	GD B
GDP	۱								دستی از تباطؤ بین بنگاه داری بانک ها و رشد اقتصادی ایران
IIP	۰٫۱۷ *۷	۱							
RLA	۰٫۳۴ *۰	۰٫۷۲	۱						
LNASS ET	۰٫۰۲ -۰	۰٫۹۱ *۰	۰٫۷۱	۱					
RNCFB C	۰٫۲۷ *۰	۰٫۱۹ *۰	۰٫۰۶	۰٫۸۴ *۰	۱				
RBICB C	۰٫۷۲ *۰	۰٫۲۱۹ *۰	۰٫۱۳۹ *۰	۰٫۱۲ *۰	۰٫۱۰۸ *۰	۱			
CA	۰٫۱۴	۰٫۱۵	۰٫۴۷	۰٫۰۴ -۰	۰٫۱۸ *۰	۰٫۱۶۲ -۰	۱		

						-۰	*-۰	*-۰	
	۱	۰,۲۷ *۱	-۰/۱۱۲	*۰/۰۱۹	*۰/۰۰۳	/۰۸۲ -۰	۰,۰۲ *-۴	۰,۰۳ -۹	RDA
۱	۰,۱ ۴۴	۰,۲۰ *۱	-۰/۱۸۱	۰/۰۱۹	*۰/۰۰۹	/۰۸۷ -۰	۰,۰۲ *-۱	۰,۱۷ -۱	GDB

ماخذ: یافته‌های تحقیق * در سطح ۹۵ درصد معنی دار

در متغیرهای تحقیق میزان همبستگی بین متغیرها ضعیف است (کمتر از ۰,۳ می باشد) و این مسئله نشان دهنده عدم هم خطی بین متغیرها است.

بررسی مانا بودن متغیرهای الگو

جدول ۳

نتایج آزمون ریشه واحد تابلویی بر اساس آزمون کای دو فیشر

نتیجه	سطح معنی داری	آزمون فیشر	علامت	متغیر
مانا	۰/۰۰۰۰	۵۲۶/۵۷	GDP	تولید ناخالص داخلی
مانا	۰/۰۰۰۰	۴۷۱/۲۴	IIP	شاخص تولید صنعتی
مانا	۰/۰۰۰۰	۹۱۴/۲	RLA	نسبت وام‌های اعطایی به دارایی
مانا	۰/۰۰۰۲	۲۹۱/۹۷	LNASSET	لگاریتم دارایی
مانا	۰/۰۰۰۱	۲۵۸/۲۵	RNCFBC	نسبت تسهیلات غیر جاری به سرمایه پایه
مانا	۰/۰۰۰۰	۴۲۹/۱۸	RBICBC	نسبت سرمایه گذاری

				بانک‌ها در شرکت‌ها به سرمایه پایه
مانا	۰/۰۰۰۰	۳۸۶/۶۴	CA	کفایت سرمایه
مانا	۰/۰۰۰۰	۲۷۳/۶۵	RDA	نسبت بدهی به دارایی
مانا	۰/۰۰۰۰	۳۴۴/۰۵	BT	متغیر مجازی نوع بانک
مانا	۰/۰۰۰۰	۳۸۸/۲	ES	متغیر مجازی تحریم اقتصادی
مانا	۰/۰۰۰۰	۴۱۹/۲۵	GDB	بدهی دولت به بانکها

ماخذ: یافته‌های تحقیق

بررسی ناهمسانی واریانس

یکی از فروض کلاسیک مدل رگرسیون خطی این است که اجزای اختلال دارای واریانس همسان هستند. اگر ناهمسانی واریانس وجود داشته باشد، آزمون‌های **T** و **F** نتایج غلطی را ارائه می‌دهند و بنابراین نمی‌توان فرضیه‌ها را با آزمون‌های **T** و **F** آزمون کرد.

جدول ۴

نتایج آزمون ناهمسانی واریانس با آزمون پرورش پاگان

عنوان مدل	نوع آزمون	سطح معنی داری	آماره خی دو	نتیجه
مدل اول پژوهش	آزمون ناهمسانی واریانس	۰،۱۲۸	۲،۱۹	همسانی واریانس
مدل دوم پژوهش	آزمون ناهمسانی واریانس	۰،۰۸۱	۲،۱۹	همسانی واریانس

مأخذ: یافته‌های پژوهش

برازش مدل‌های پژوهش

برازش مدل اول

در جدول زیر مدل مربوطه برآورد شده است. مقدار احتمال معنی‌داری F برابر با $۰/۰۰۰$ است. این مقدار کمتر از $۰/۰۵$ است؛ بنابراین فرض صفر در سطح اطمینان ۹۵ درصد رد می‌شود یعنی در سطح اطمینان ۹۵ درصد مدل معنی‌داری وجود دارد. میزان ضریب تعیین برابر با $۰/۴۵$ است یعنی ۴۵ درصد از تغییرات متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل و کنترل بیان می‌گردد. مقدار آماره دوربین واتسون برابر با $۱/۸۱$ است مقادیر نزدیک به ۲ حاکی از عدم خودهمبستگی باقیمانده‌ها که یکی دیگر از فروض رگرسیون است را نشان می‌دهد. (بنابراین خودهمبستگی بین باقیمانده‌ها وجود ندارد).

جدول ۵

برآورد و آزمون پارامترهای مدل اول تحقیق

پارامترها	مقدار ضرایب	مقدار t	مقدار احتمال	نتیجه	VIF (عامل تورم واریانس)
مقدار ثابت	-۰,۱۹۷	-۱۰,۷۴	۰,۰۰۰	اثر معکوس	-
RLA	۰,۰۱۱	۲,۴۵۹	۰,۰۰۰	اثر مستقیم	۱,۰۲۴
LNASSET	-۰,۱۰۱	-۲,۸۲۲	۰,۰۰۰	اثر معکوس	۱,۰۴۱
RNCFBC	-۰,۱۶۷	-۴,۷۰۲	۰,۰۰۰	اثر معکوس	۲,۴۳
RBICBC	-۰,۳۵۷	-۳,۲۲۲	۰,۰۰۰	اثر معکوس	۲,۶۸
CA	-۰,۶۳۱	-۳,۰۰۱	۰,۰۰۰	اثر معکوس	۱,۰۱۲
RDA	-۰,۵۱۲	-۲,۷۶۵	۰,۰۰۰	اثر معکوس	۲,۳۷
BT	۰,۴۰۳	۱,۰۹۷	۰,۰۷۵	بی معنی	۲,۶۶
ES	۰,۷۷۷	۱,۹۰۱	۰,۰۵۵	بی معنی	۳,۴۱
GDB	-۱,۰۵۳۱	-۱,۰۸۴۹	۰,۱۲۵	بی معنی	۱,۰۹۲
	مقدار F	۱۹,۸۸۸	مقدار احتمال F	۰,۰۰۰	
	ضریب تعیین ^۱	۰,۴۵	دوربین واتسون	۱,۰۸۱	

ماخذ: یافته‌های تحقیق

مقادیر **VIF** (عامل افزایش واریانس) شاخصی برای بررسی همخطی بین متغیرهای مستقل است در صورتی که مقدار آن بالاتر از ۱۰ باشد احتمال وجود همخطی بین متغیرهای مستقل وجود دارد. میزان این شاخص برای متغیرها کمتر از ۱۰ است (بیشترین مقدار برابر با ۳/۴۱ است). مقدار آماره F برای عرض از مبدا برابر با ۱۰,۷- است که در سطح اطمینان ۹۵ درصد در ناحیه رد فرض صفر قرار دارد یعنی عرض از مبدا معنادار است. جدول قبل رابطه بین متغیرهای مستقل با متغیر وابسته مشخص شده است تاثیر مستقیم و معنادار به این مفهوم است که با افزایش متغیر مستقل، متغیر وابسته نیز افزایش می‌یابد در حالیکه در تاثیر معکوس معنادار با افزایش متغیر مستقل، متغیر وابسته کاهش می‌یابد در ارتباط بی معنی (عدم تاثیر) هم رابطه ای بین متغیر مستقل و وابسته وجود ندارد.

با توجه به نتایج جدول قبل مقدار ضریب و آماره F برای متغیر نسبت وام های اعطایی به دارایی، به ترتیب برابر ۰,۰۱۱ و ۲,۴۶ می باشد که نشان دهنده اثر مستقیم (مثبت) این متغیر بر رشد اقتصادی (تولید ناخالص داخلی-متغیر وابسته) می باشد و از آنجا که مقدار احتمال بدست آمده برابر ۰,۰۰۰ (کمتر از ۰,۰۰۵) می باشد، لذا این تاثیر مستقیم به لحاظ آماری معنادار می باشد. همچنین قدر مطلق آماری F که برابر ۲,۴۶- می باشد، از ۱,۹۶ که معادل توزیع نرمال استاندارد ۰,۰۹۵ می باشد، بزرگتر است؛ که حاکی از تاثیر معنادار می باشد.

نتیجه بدست آمده نشان می دهد که وام های اعطایی بانک ها باعث رشد اقتصادی شده است؛ هرچند که میزان آن با توجه به ضریب بدست آمده (۰,۰۱) ناچیز است. می توان اینگونه تفسیر نمود که جایگاه وام و اعتبارات بانکی در ساختار مالی بنگاه ها مبنای اقتصادی خردی دارد و اگر تسهیلات و وام های اعطایی با ورود به بخش تولید و مصرف می تواند بر رشد اقتصادی تاثیر گذاری باشد.

معمولاً زمانی که اندازه ی بانک ها افزایش پیدا می کند، هزینه ها هم کاهش می یابند و سودآوری زیاد می شود. با این حال نمی توان نتیجه ی قطعی از این ارتباط گرفت، زیرا که همواره با افزایش اندازه ی بانک عدم بازده اقتصاد مقیاس نیز به وجود می آید. درواقع با توجه به مطالعات صورت گرفته توسط استیمپرت و لاکس^۲ (۲۰۱۳) که با استفاده از متغیرهای دارایی و سپرده به عنوان

شاخص اندازه‌ی بانک دریافتند که افزایش اندازه بانک با افزایش هزینه‌ها همراه است و ناگزیر عدم بازده اقتصاد مقیاس اتفاق خواهد افتاد (شاهچرا و نوربخش، ۱۳۹۵). می‌توان گفت که بانک‌های بزرگ کشور عمدتاً دولتی و یا شبه دولتی بوده و با توجه به این موضوع از حمایت دولت برخوردار بوده و در صورت عدم کارایی مناسب نیز تحت حمایت دولت هستند. همچنین هزینه‌های این بانک نسبت به بانک‌های دیگر بالاتر است که این عوامل خود در بلندمدت باعث کاهش رشد اقتصادی می‌شود. نسبت تسهیلات غیر جاری به صورت معناداری بر رشد اقتصادی تأثیر گذاشته است و جهت این تأثیر معکوس می‌باشد. به بیان دیگر تسهیلات بلندمدت اعطایی بانک‌ها باعث رشد اقتصادی کشور نشده است. یکی از مهمترین دلایل این امر این می‌تواند باشد که تسهیلات بلندمدت اعطایی در محل مناسبی سرمایه‌گذاری نشده است (مثلاً کمک به بخش صنعت و یا افزایش تولید).

می‌توان گفت فرضیه مدیریت بد مورد تأیید قرار می‌گیرد و در واقع به دلیل عملکرد بد مدیریت بانکها و صرف هزینه کم برای نظارت بر تسهیلات اعطایی منجر به بالا رفتن مطالبات غیرجاری بانکها شده است.

متغیر بعدی مورد بررسی نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری بانک‌ها در سایر شرکت‌ها و به عبارتی بنگاه‌داری بانکها تأثیر منفی و معنی‌داری بر رشد اقتصادی داشته است. در سالهای اخیر به دلیل اینکه تورم بیش از ۳۰ درصد بود، بانک‌ها برای اینکه ارزش سپرده مردم از بین نرود و یا به دلیل اینکه مطالبات معوقه نظام بانکی زیاد بود اقدام به سرمایه‌گذاری و ایجاد بنگاه اقتصادی کردند، در حالی که بانک باید بانکداری کند. در واقع بانک باید نسبت به تجهیز منابع اقدام کند نه اینکه منابع بانکی را برای شرکت‌هایی که متعلق به خود است، تجهیز و تخصیص دهد^۱. بسیاری از کارشناسان اقتصادی بر این امر متفق‌القولند که بنگاه‌داری بانک‌ها موجب شده آنها از رسالت اصلی خود که همان تسهیل و تأمین مالی تولید و تجارت است، غافل شده و در اثر هرج و مرج در نظام بانکی، نظام اقتصادی کشور نیز دچار آسیب جدی شده است^۲. اگر بانک‌ها در حوزه‌های بنگاه‌داری و شرکت‌داری کمتر ورود کنند، قطعاً در حوزه کمک به تولید می‌توانند عملکرد بهتری داشته باشند و نتیجه آن نیز رشد و رونق اقتصادی خواهد بود. البته این مساله نیز بسیار حائز اهمیت است که بانک‌ها به عنوان نماینده سپرده‌های مردم، باید پول‌ها را در

۱- گزارش گروه اقتصادی قدس‌آنلاین- ۱۳۹۷

۲- در تأیید این ادعا، اخیراً عبدالناصر همتی، رئیس بانک مرکزی گفته است: «اتفاقی که در بازار ارز افتاد، محصول ناترازی سیستم بانکی و رشد وحشتناک نقدینگی و اصرار ما {نظام بانکی} به تداوم نقدینگی است.» - basijnews.ir

جایی سرمایه‌گذاری کنند که علاوه بر تضمین اصل پول، سودی نیز عاید آن شود، نه اینکه سپرده‌های مردم به باد برود و بانک زیان‌ده شود.

متغیر بعدی مورد بررسی کفایت سرمایه می‌باشد، کفایت سرمایه نشان دهنده نوعی از ریسک بانک‌ها است. همانطور که در بخش آمار توصیفی بیان شاخص کفایت سرمایه طبق قانون بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران نباید کمتر از ۸ درصد باشد، ولی این شاخص در اکثر بانک‌های کشور کمتر از ۸ درصد بوده است؛ و قابل پیش‌بینی است که تاثیر مستقیمی بر رشد اقتصادی نخواهد گذاشت. مطابق نتایج بدست‌آمده از برازش مدل رگرسیونی کفایت سرمایه تاثیر معنادار و منفی بر رشد اقتصادی داشته است. با توجه به نتایج بدست‌آمده و مطرح شده در بالا می‌توان گفت که، در سطح اطمینان ۹۵٪، فرضیه صفر مبنی بر اینکه "عملکرد بانک‌ها و بنگاه‌های داری بانک‌ها بر تولید ناخالص داخلی تاثیر ندارد." رد می‌گردد و لذا فرضیه ۱-۱ پژوهش تایید می‌شود.

برازش مدل دوم پژوهش

در جدول زیر مدل مربوطه برآورد شده است مقدار احتمال معنی‌داری F برابر با ۰/۰۰۰ است. این مقدار کمتر از ۰/۰۵ است بنابراین فرض صفر در سطح اطمینان ۹۵ درصد رد می‌شود یعنی در سطح اطمینان ۹۵ درصد مدل معنی‌داری وجود دارد. میزان ضریب تعیین برابر با ۰/۴۰ است یعنی ۴۰ درصد از تغییرات متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل و کنترل بیان می‌گردد. مقدار آماره دوربین و واتسون برابر با ۱/۸۹ است مقادیر نزدیک به ۲ حاکی از عدم خودهمبستگی باقیمانده‌ها که یکی دیگر از فروض رگرسیون است را نشان می‌دهد. (بنابراین خودهمبستگی بین باقیمانده‌ها وجود ندارد).

جدول ۶

برآورد و آزمون پارامترهای مدل دوم تحقیق

پارامترها	مقدار ضرایب	مقدار t	مقدار احتمال	نتیجه	VIF (عامل تورم واریانس)
مقدار ثابت	-۰,۱۷۶	-۸,۰۰۱	۰,۰۰۰	اثر معکوس	-
RLA	۰,۰۱۲	۲,۲۰۱	۰,۰۰۰	اثر مستقیم	۱,۰۱۱
LNASSET	-۰,۰۸۰۲	-۳,۱۹۱	۰,۰۰۰	اثر معکوس	۱,۰۹۱
RNCFBC	-۰,۳۸۶	-۲,۲۵۴	۰,۰۰۰	اثر معکوس	۲,۰۸۱
RBICBC	-۰,۰۸۳۳	-۲,۰۰۳	۰,۰۰۰	اثر معکوس	۳,۰۱۷

۲۰۶۱	اثر معکوس	۰,۰۰۰	-۳,۴۸۷	-۰,۷۲۵	CA
۲,۰۹۵	اثر معکوس	۰,۰۰۰	-۲,۵۵۹	-۰,۲۸۹	RDA
۲,۰۹۴	بی معنی	۰,۲۰۵	۱,۰۷۹	۰,۶۸۸	BT
۳,۰۱۱	بی معنی	۰,۰۹۵	۰,۸۶۹	۰,۶۷۳	ES
۳,۰۱۷	اثر معکوس	۰,۰۰۰	-۱,۵۳۷	-۰,۱۲۹	GDB
۰,۰۰۰	مقدار احتمال F		۱۶,۷۹۱	مقدار F	
۱,۰۸۹	دوربین واتسون		۰,۳۹	ضریب تعیین	
			۰,۳۶	ضریب تعدیل شده	

ماخذ: یافته‌های تحقیق

نتایج بدست آمده با توجه به جدول ۶ نشان می‌دهد که روابط بدست آمده بین متغیرهای مستقل و کنترلی با متغیر وابسته (رشد اقتصادی بر مبنای معیار شاخص تولید صنعتی) مشابه مدل قبل است. لذا از توضیح مجدد خودداری می‌شود. نکته قابل ذکر در این مدل این است که شدت روابط بدست آمده در این مدل نسبت به مدل قبلی بیشتر است. به بیان دیگر متغیرهای مورد بررسی با شدت بیشتری بر شاخص تولید صنعتی تاثیر می‌گذارند، نسبت به متغیر تولید ناخالص داخلی.

نهایتاً در سطح اطمینان ۹۵٪، فرضیه صفر مبنی بر عملکرد بانک‌ها و بنگاه داری بانک‌ها بر شاخص تولید صنعتی تاثیر ندارد، رد می‌گردد و لذا فرضیه ۱-۲ پژوهش تایید می‌شود.

در پایان با توجه به نتایج فرضیه‌های فرعی می‌تواند گفت که فرضیه اصلی پژوهش، "عملکرد بانک‌ها و بنگاه داری بانک بر رشد اقتصادی تاثیر دارد" تایید می‌شود و جهت این تاثیر معکوس می‌باشد. به بیان دیگر عملکرد بانک‌های کشور و ورود آن‌ها به بنگاه داری تاثیر منفی بر رشد اقتصادی کشور گذاشته است.

بحث و نتیجه گیری

بر اساس نتایج بدست آمده در پژوهش حاضر، فعالیت بانک‌ها و بالاخص بنگاهداری بانکها بر رشد اقتصادی تاثیر گذار است و باعث کاهش رشد اقتصادی می‌شود. در قوانین بانک مرکزی، حد بنگاهداری و سقف سرمایه‌گذاری بانک‌ها در سهام شرکت‌ها، اعم از موجود و جدید، حداکثر ۴۰ درصد سرمایه‌ی پایه‌ی هر بانک تعیین شده است. اما متأسفانه امروزه تعدادی از بانک‌ها این نسبت را رعایت نکرده‌اند؛ به طوری که طبق آخرین اعلام معاون نظارتی بانک مرکزی، اکنون متوسط سقف

شرکت‌داری در بین بانک‌ها به حدود ۵۱ درصد می‌رسد. اگرچه موضوع بنگاه‌داری نظام بانکی مسئله جدیدی نیست و طی چندسال اخیر متخصصین حوزه اقتصاد در خصوص اثرات سوء این قضیه هشدار داده‌اند و بارها از بنگاه‌داری بانک‌ها انتقاد نموده‌اند، اما امروزه این بحث می‌تواند در صورت ادامه داشتن ضربه بزرگی به بخش تولیدی کشور بزند و نهایتاً کاهش رشد اقتصادی کشور را رقم زند. لذا نیاز به تغییر و تحول اساسی نظام بانکی، به‌وضوح احساس می‌شود. حساسیت و بحرانی بودن این چالش نظام بانکی، که امروز فراتر از یک گره کوچک به نظر می‌رسد، به حدی است که رهبر معظم انقلاب نیز شخصاً در این حوزه ورود داشته و یکی از مشکلات جدی کشور را مسئله‌ی بنگاه‌داری بانک‌ها برشمرده‌اند. ایشان به دولت تأکید کردند که این موضوع را به‌طور جدی پیگیری و حل کند. از این رو بود که دولت، در کنار بانک مرکزی، نگاهی جدی‌تر به این موضوع انداخته‌اند. لذا رئیس کل بانک مرکزی، با اذعان به شرکت‌داری غیرمعارف شبکه‌ی بانکی، با صدور بخشنامه‌ای، بانک‌ها را به برگرداندن سقف سرمایه‌گذاری به میزان قانونی فراخوانده و آن‌ها را موظف نموده تا سهام مازاد بر سقف ۴۰ درصد سرمایه‌ی پایه‌ی سرمایه‌گذاری‌شده‌ی خود را هر ساله به میزان یک‌سوم به فروش برسانند. بنابراین بانک‌ها موظف شده‌اند به طریقی برنامه‌ریزی کنند که طی یک دوره‌ی سه‌ساله، از بنگاه‌داری خارج شوند. همچنین رئیس کل بانک مرکزی وقت از بانک‌ها خواسته است که برای رسیدن به حدود مقرر، اموال منقول و غیرمنقول خود را طی دوره‌ی زمانی پنج‌ساله (هر سال حداقل ۲۰ درصد) به فروش برسانند. بانک‌ها به دلیل عدم کارایی و اثر بخشی نهادهای نظارتی، از نهادهای مالی تبدیل به بنگاه‌های اقتصادی شده‌اند که این موضوع در تضاد با قانون اساسی است. مهم‌ترین زیان این اقدام، رقابت ناعادلانه‌ی بخش خصوصی با بنگاه‌هایی هست که متعلق به شبکه‌ی بانکی بوده و از دریای بیکران نقدینگی و سرمایه‌های سپرده‌گذاران تغذیه می‌شوند. از این رو، بانک‌ها با سرمایه‌ی انبوهی که در اختیار دارند، می‌توانند نظم رقابت‌پذیری هر بازاری را به هم بریزند و با ورود انحصاری خود، اجازه‌ی فعالیت به سرمایه‌گذاران خرد و تولیدکنندگان جزء را ندهند. به مرور زمان، سرمایه‌گذاران و تولیدکنندگان که توان رقابت با این گونه مؤسسات مالی دولتی و شبه‌دولتی را در خود نمی‌بینند، به تدریج از بازار حذف می‌شوند و سرمایه‌های خود را به بازارهای کاذب، ریسکی و سفته‌بازانه سوق می‌دهند. این حرکت یک نتیجه دارد و آن هم عمیق‌تر شدن رکود اقتصادی توأم با افزایش شکاف طبقاتی و گسترده شدن دایره‌ی فقر است. بانک بجای انجام رسالت اصلی خویش روی به بنگاه‌داری آورده است و ارتباط مالکیتی و مدیریتی بانک و بنگاه موجب می‌شود پروژه‌هایی تأمین مالی شوند که شرکت‌های زیرمجموعه‌ی بانک پیشنهاد می‌کند و نه پروژه‌هایی که خلاقانه طراحی شده و با کارایی بالا برای اقتصاد مفید هستند. و این امر

یعنی اخلال در نظام اقتصادی که منجر به کاهش رشد اقتصادی می‌شود. در پایان می‌توان گفت که در اقتصاد امروز کشور بانک‌ها رقیب بنگاه‌های اقتصادی شده‌اند؛ این در حالی است که همواره تأکید مقامات کشور بر این است که بانک‌ها از گردونه بنگاهداری خارج شوند، با این حال بانک‌ها در راستای عمل به این توصیه و سفارش که اتفاقاً مورد تأکید رهبری انقلاب نیز هست و بارها بدان اشاره کردند، اقدام متناسبی انجام ندادند؛ بنابراین واگذاری بنگاه‌ها و شرکت‌های متعلق به بانک‌ها خبر و حرکت خوبی برای بازار پول است و اگر این مهم اجرایی شود، خروجی آن به نفع اقتصاد ملی است و در کارآمدی بازار پول مؤثر خواهد بود.

پیشنهاد‌های مبتنی بر فرضیه اصلی تحقیق

برنامه خروج بانک‌ها از بنگاهداری توسط بانک مرکزی و سایر نهاد‌های ذیربط به صورت جدی پیگیری شود. از آن جایی که تأکید مسئولان کشور از جمله شخص رهبری و رئیس جمهور خروج بانک‌ها از بنگاهداری است، بنابراین بعید به نظر می‌رسد که بانک‌ها در مقابل انجام این مهم مقاومت کنند.

نظارت ضیف بانک مرکزی یکی از مهمترین دلایل ضعف نظام بانکی است که در پژوهش حاضر به شدت به آن تأکید می‌شود. البته در توضیح گرایش بانک‌های ایرانی به بنگاهداری نمی‌توان وضعیت ترازنامه و وصول مطالبات که البته خود بی‌ارتباط به بنگاهداری آن‌ها نیست را نادیده گرفت. نسبت بالای مطالبات غیرجاری و عدم درآمدزایی بخش قابل توجهی از تسهیلات اعطایی، بانک‌ها را وادار کرده تا برای کسب سود سراغ دارایی‌های ثابت و تأسیس شرکت‌های ساختمانی به‌منظور سرمایه‌گذاری در ساختمان و املاک رفته و زیان ناشی از عملیات بانکی (اعطای تسهیلات و سپرده‌پذیری) را جبران کنند. اما نظارت به شدت ضعیف و دور از اقتدار بانک مرکزی موجب شد بیش ارزش‌گذاری املاک و مستغلات بانک‌ها در کنار امهال تسهیلات غیر جاری سوخت شده، محملی برای حضور دارایی‌های موهومی در ترازنامه‌ی بانک‌ها گردد.

محدودیت بر بنگاهداری بانک‌ها به‌عنوان یکی از اصول اجماعی در بانکداری تلقی می‌گردد؛ به‌عنوان نمونه بر طبق ماده‌ی نه قانون ضد انحصار در ژاپن، یک بانک حداکثر می‌تواند مالک پنج درصد از سرمایه‌ی یک شرکت و یا بانک دیگر گردد. لذا بنگاهداری در ژاپن به شدت محدود است. در کشور ما نیز بانک مرکزی در دستورالعمل سرمایه‌گذاری مؤسسات اعتباری، این رویه‌ی مقررات‌گذاری را دنبال کرده است. اگرچه به واسطه‌ی این محدودیت‌ها سهم سرمایه‌گذاری مستقیم و مشارکت حقوقی در ترازنامه‌ی بانک‌ها از ۱۵ درصد دارایی‌های آن‌ها تجاوز نمی‌کند، اما هنوز بانک‌هایی وجود دارند که بخش عمده

ای از دارایی های آن ها در بنگاهداری مصرف شده و از محل منابع پایه‌ی پولی یعنی عموم مردم، نیاز های نقدینگی روزانه‌ی خود را تأمین می‌کنند که این مسئله خود نشان دهنده‌ی ضعف جدی بانک مرکزی در نظارت بر اجرای دستورالعمل مذکور می‌باشد.

همچنین باید خاطر نشان کرد که طبق قانون رفع موانع تولید در سه سال بانک‌ها باید هر ساله ۳۳ درصد از اموال مازاد و شرکت‌های تابعه خود بکاهند، اما تأکید می‌شود که قانون در زمان اجرا باید به گونه‌ای پیگیری شود که قابلیت اجرائی داشته باشد. این گفته از آن رو بیان می‌شود که در حال حاضر اگر بانک‌ها برای خروج از بنگاهداری علاقه‌مند هم باشند، اما تقاضای مناسب برای خرید و واگذاری شرکت‌ها و بنگاه‌های زیرمجموعه بانک‌ها وجود ندارد. لذا ایجاد سازوکاری اساسی جهت دستیابی به این مهم بسیار ضروری به نظر می‌رسد.

فهرست منابع

آیین‌نامه‌ها و مقررات بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (<http://www.cbi.ir/simplelist/1533.aspx>)

افزودی، صبا. (۱۳۹۴). پایان‌نامه بررسی عوامل مؤثر بر افزایش بنگاهداری بانک‌های منتخب (۱۳۹۳-۱۳۸۷). پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه خوارزمی.

ربیع زاده، محمد. (۱۳۹۳). سرمایه بانک‌ها. تهران: عصر نوین.

شریف مقدسی علیرضا، یگانه موسوی جهرمی، کامران ندری، رامین مجاب واصغر ابوالحسنی (۱۳۹۶)، سرمایه‌گذاری بانک و ارتباط غیرخطی آن با سلامت بانک در شرایط سرکوب مالی، پژوهش‌های پولی بانکی، سال ۱۰، شماره ۳۳، صص ۳۵۳-۳۸۲.

مرادی، ابراهیم؛ مرتضی غفاری اسمعیلی و آرش احمدی (۱۳۹۷) تاثیر رشد تسهیلات بانکی بر رشد اقتصادی و سرمایه‌گذاری

در ایران پژوهش‌های پولی - بانکی « بهار ۱۳۹۷ - شماره ۳۵ علمی-پژوهشی/ISC (۲۴ صفحه - از ۱ تا ۲۴)

مظاهری طهماسب، سعید شیرکوند و آقای علی جمالی (۱۳۹۸)، تأثیر محدودیت فعالیت غیربانکی و بنگاهداری بانک‌ها بر

کفایت سرمایه آنها در کشورهای در حال توسعه، پژوهش‌های پولی بانکی، سال ۱۱، شماره ۳۷، صص ۳۵۶-۳۸۲.

مقدسی مینا و شهناز مشایخ (۱۳۹۶) اندازه‌گیری و گزارش ارزش تسهیلات اعطایی بانکها، پژوهش‌های حسابداری و حسابرسی،

دوره ۷، شماره ۱، صص ۱۷۰-۱۴۹.

نامه مجمع کارآفرینان ایران به مقام معظم رهبری (۱۳۹۳)؛ پنج مانع بانک‌ها برای تولید، پایگاه اطلاع‌رسانی اتاق اصناف ایران.

معصومی نیا غلام علی و مهدی قائمی اصل (۱۳۹۵)، رابطه شاخص استقلال اقتصادی و تاب آوری اقتصادی در ایران، سیاست گذاری

پیشرفت اقتصادی سال چهارم پاییز ۱۳۹۵ شماره ۳ (پیاپی ۱۲).

Anand Srinivasan, Ashok Thampy, (۲۰۱۶). "The effect of relationships with government-owned banks on cash flow constraints: Evidence from India", *Journal of Corporate Finance* (۲۰۱۶),

doi: ۱۰,۱۰۱۶/j.jcorpfin.۲۰۱۷,۰۷,۰۰۷

Anna Geddes, Tobias S. Schmidt, Bjarne Steffen (۲۰۱۸). "The multiple roles of state investment banks in low-carbon energy finance: An analysis of Australia, the UK and Germany", *Energy Policy* ۱۱۵ (۲۰۱۸) ۱۵۸-۱۷۰.

M. S. & Yetkiner, H. (۲۰۱۷), "Financial development and economic growth: Some theory and more evidence", *Journal of Policy Modeling*, Vol. ۳۹, No. ۲, pp. ۲۹۰-۳۰۶.

McKinnon, R. (۱۹۷۳) *Money and Capital in /economic Development*, Washington:

Schumpeter, Joseph A. ۱۹۳۴. *The Theory of Economic Development*. Cambridge: Harvard University Press.

Sharpe, Stephen, ۱۹۹۰, "Asymmetric Information, Bank Lending and Implicit Contracts: A Stylized Model of Customer Relationships", *Journal of Finance* ۴۵, ۱۰۶۹-۱۰۸۷.

Show, E.S. (۱۹۷۳). *Financial deepening in Economic development*. New York: oxford university press.

Toha, T.T.K., Uyen, N.T.U., Banking System Reform and Investment - Cash flow Relation: Case of a Small Transition Economy, *Research in International Business and Finance* (۲۰۱۷)

<http://dx.doi.org/۱۰,۱۰۱۶/j.ribaf.۲۰۱۷,۰۴,۰۳۸>

Wang, Ming-Chang., Ding, Yu-Jia., & Chiang, Hsin-Chieh., (۲۰۱۷) Do Enterprise-Bank Relationships Improve Market Quality? Evidence from Taiwan. *Quarterly Review of Economics and Finance* <http://dx.doi.org/۱۰,۱۰۱۶/j.qref.۲۰۱۷,۰۵,۰۰۱>

banker.ir